

Katona Vilmos

Katona Vilmos okl. építészmérnök „Az Úr bevonul szentélyébe”. Kortárs római katolikus templomépítéssel a liturgia tükrében — Európa 1989-től napjainkig című PhD-disszertációjának nyilvános védése 2014. december 15-én ment végbe a Budapesti Műszaki és Gazdaságtudomány Egyetem K. épületében. Az Egyetem Csonka Pál Doktori Iskolájában született dolgozat témavezetője Vukoszávyev Zorán volt. (Az omikk.bme.hu/collections/phd/Epiteszmernoki_Kar/2014/Katona_Vilmos/ weboldalon megtekinthető a dolgozat.) Lásd még a diszserenstől a lapunkban megjelent írást: „Az irányított-tengelyes szerkesztés kortárs reneszánsza Európa katolikus templomépítészetében”, *Magyar Egyházzene* XXI (2013/2014) 403–414.

Magam is részt vettem a tanulságos vitán. Nem véletlen, hogy az értekezés másik opponense, Schneller István, Budapest volt főépítésze (1995–2006) opponensi írását nem kívánom közölni a folyóiratban. (A *Felelős szerkesztő*)

Földváry Miklós István opponensi véleménye

Katona Vilmos disszertációját már elsőre is nagy érdeklődéssel olvastam. Szinte minden bekezdéséhez volt hozzáfűznivalóm, és gyakorló szerkesztőként javítottam benne az elsietett megfogalmazásokat, elírásokat. Észrevételeimet utóbb hosszú és tartalmas beszélgetésekben osztottam meg a disszerenssel, aki az elővédést követően tökéletesítette és kiegészítette a dolgozatot, és számos fölvetésemre érdemben reagált. Örömmel tapasztaltam, hogy szívesen és értő módon építette be a liturgikus tér dinamikusságára és a liturgikus közösség szociális, életmód- és állapotbeli rétegzettségére vonatkozó gondolatokat. Éppen ezért nem sok lehetőségem maradt, hogy az opponensek hagyományos feladatának eleget téve kifogásokkal éljek. A legnagyobb meggyőződéssel állíthatom, hogy az értekezést jónak, a nyilvános vitára alkalmasnak, sőt egy olyan, tudományok és művészetek közti párbeszéd alapjának tartom, amely régóta esedékes. Ezenkívül néhány olyan szempontra szeretném felhívni a figyelmet, amelyek az értekezést a liturgia kutatója szemében különösen értékké és inspirálóvá teszik, kezdve az egyértelmű pozitívumokon, és folytatva azokkal a megállapításokkal, amelyek vitára készítenek.

A dolgozat legszembeötlőbb erénye az, amelynek köszönhetően most én is e jeles körben lehetek. Az tudniillik, hogy párbeszédet kezdeményez tudományterületek között, és olyan gondolatokat vet föl, amelyek e párbeszédnek nyersanyagot és ösztönzést adnak. Voltak és vannak, akik érzékenyek a liturgikus terek funkcionalitására, de az ő érzékenységük gyakran vezetett histori-

kus tereknek minden eredetiséget nélkülöző utánzásához. Mások elutasítják ezt a megközelítést, de nem veszik figyelembe kellőképpen a templom liturgikus funkcióját, vagy ha figyelembe veszik, kizárólag a kortárs használatra vannak tekintettel, amely végletesen redukálja a szertartások térbeliségét, szereposztását, eszközhasználatát, akusztikus sokrétűségét. A disszerens úgy képes a liturgia gazdagabb korszakai felé fordulni a funkcionalitás jobb megértése érdekében, hogy közben túllép a merő nosztalgián, és hamisítatlanul kortárs terekben és építési elgondolásokban fedezi föl a történelmi előképek funkcionális megfelelőjét.

Másik erénye, hogy különös fogékonysággal bír azon kultúrtörténeti folyamatok iránt, amelyek főleg a XX. században megalapozták a templomépítés később kánonná merevedő mintázatait. Habár a liturgikus mozgalom gyűjtőneve alatt egységes irányzatként kezel egy rendkívül szerteágazó jelenséget, helyesen ismeri föl a monaszticizmus kulcsszerepét ebben a történetben. Személy szerint ennek a gondolatnak a végigvitelét tartottam a dolgozat legfőbb szellemtörténeti újdonságának: annak a problémának a fölismerését, hogy a monasztikus szerzetesség a reformok során saját liturgikus gyakorlatát igyekezett demokratizálni, és ezzel óhatatlanul hajlamos volt saját liturgikus tereit is abszolút érvénnyel ruházni föl. A jelen és a közelmúlt nehézségei nem kis mértékben arra vezethetők vissza, hogy a laikusok eközben nem váltak szerzetessékké (annál inkább a szerzetesek laikusokká...), és hogy a szerzetesi életforma objektíve sem a keresztény élet rendes formája.

Harmadik erénye, hogy azt a megfigyelői alapállást, amelyet a templom-építész szempontjából kívánatosnak tart, maga is gyakorolja. A disszerens nem csak a liturgikus cselekmény, hanem a pályatársak alkotásai és ars poeticaja szintjén is megfigyel, beleérez, előítéletek nélkül igyekszik megérteni a különböző megnyilvánulási módok mögött a fölismeréseket és a hiteles, eredeti alkotói magatartásokat. Különösen hangsúlyossá válik ez a vonulat a disszertáció végén bemutatott alkotói önértelmezésekben, jóllehet személy szerint fontosnak tartom (és erre más összefüggésben mindjárt visszatérek), hogy a műnek nem mindig a művész a leghitelesebb értelmezője.

Ami vitára ingerel, az elsősorban az elméleti megközelítés elsőbbsége. Nem mintha nem ismerném el a szimbolikus magyarázat létjogosultságát, hiszen a középkor kutatójaként és kedvelőjeként ezt mint a világ szellemi birtokbavételének alapvető gesztusát ismerem és fogadom el. Azt tapasztalom mégis, hogy az érzéki világhoz való hozzáállás eredendően szenzuális: a zene belső hallásból, a tárgyi kultúra belső látásból születik. Az értelmezés ezt teszi explicitté, de nem megelőzi, legföljebb, ha a játékszabályokhoz hasonlóan műfaji kereteket kíván adni a mértéktelen alkotóerőnek. Némiképp zavar tehát, ha a teológia, a filozófia előtte jár az érzékelésnek. Néha olyan érzésem van, hogy ahol megfogyatkozik a misztikum, ott túlrad a misztifikáció. Ez nem személy szerint a disszerens hibája, hanem inkább egy olyan szakmai közízlésre, diskurzusra világít rá, amely kényszert érez, hogy az érzékletet megideologizálja.

Második fölvetésem egészen konkrét. Számos, a dolgozatban pozitívan értékelt templomra jellemző, hogy az isteni jelenlét statikus terét, katolikus templomokban a tabernákulumot önálló funkcionális központként helyezi el negyedikként abban a sorozatban, amelyet a keresztkút, az ambó és az oltár képez. Ezt a disszerens mint a templom kifelé mutató, eszkhatologikus iránytűjét értelmezi. Véleményem szerint a tabernákulumnak ez a helye a funkcionális rendben téves. Hogy mégis beépült a látásunkba, azért a közelmúlt kényszerű átalakulásai felelnek, hogy tudniillik az új népoltárok építése után is megőriztük az egykori főoltárokat, és miután ezek használaton kívül rekedtek, önkéntelenül valami funkciót próbáltunk tulajdonítani nekik. Ez a képlet ellentétben van az áldozatnak az a fogalmával, amely a katolikus liturgia középpontjában áll, ahol tudniillik a pap, aki áldoz, az áldozat, amelyet áldoznak, és az Isten, akinek áldoznak, egy és ugyanazon személy. A keresztény templom abszolút középpontja és a funkciók láncolatának záróeleme mindenképpen az oltár kell legyen. Hogy ez nem volt mindig így, az eleinte a pogány és az ószövetségi térszerkezet pszeuomorfikus átvételének, később az ellenreformációban sajátos hangsúlyokat nyert eucharisztikus teológiának köszönhető. Az eszkhatologikus dimenzió hangsúlyozása pedig azért problémás, mert ellentétben áll az ünnep „itt és most”-jával, amely pedig a kultikus rendeltetésű művészetnek is egyik legfontosabb föltétele.

De a probléma nem szorítkozik a tabernákulum kérdésére. Az egységes, csarnokszerű és ezért statikus térképzet áll szemben egy osztott, rétegzett, dinamikus térképpel. Mivel az előbbi az elmúlt évszázadokban egyre inkább közmegegyezéssé vált, a disszerens minden ellenkező irányú tapogatózás ellenére sem vállalhatja, hogy állást foglal egy gyökeresen eltérő típus mellett, és ezzel a teljes kortárs és újkori templomépítészet ellen. A közösségi jelleg és az ehhez szorosan kapcsolódó láthatóság, hallhatóság, érthetőség követelménye tabu marad.

Harmadik meglátásom a dolgozat egyik, bizonyára sokaknak nehezen érthető vagy vitára ingerlő részére, a katolikus templomépítészet alapkövetelményeinek összefoglalására vonatkozik. Véleményem szerint ez a kilenc pont elemi tájékoztatásnak sok, öntudatos programnak azonban kevés. Nem történik benne más, mint pontos összefoglalása azoknak a követelményeknek, amelyeket a ma érvényben lévő egyházi rendelkezések előírnak, ennél többre csak néhány preferencia egészen óvatos megfogalmazása utal. Tény, hogy ilyen módon a lista alkalmas eszköz tájékoztatlanságból fakadó tévutak vagy szándékos visszaélések ellen. Viszont nem mutat föl olyan markáns ellenvéleményt, amely rendelkeznie a liturgikus reformnál ismertetett építészeti elképzelések lendületével. Helyesen mutatja ki, hogy az utóbbiak mára pusztá megszokássá merevedtek, de féltő, hogy egy hasonlóan átgondolt és átélt koncepció híján nem jutunk messzebb a longitudinális templomtípus „rehabilitálásánál”. Összefoglalóan azt mondhatnám, hogy a disszerens higgadt kompromisszumkeresése, amely kiterjed mind a liturgiaváltozatok, mind a művészi elképzelések összeegyeztetésére, egyelőre talán valóban az egyetlen alkalmas magatartás ezen a kényes területen, de személy szerint hiányolom belőle a nagyobb merészséget.

Végül a monasztikus eredetű *communio*-tér problematikáját szeretném továbbgondolni. Azt hiszem, a lényeges probléma nem abban van, hogy a római liturgia két legitim formája más-más teret igényel. Ideális esetben nem igényelnek más teret. A disszerens helyesen ismerte föl, hogy a monasztikus eredetű terek letisztult egyszerűsége szekuláris összefüggésben lélektelenül kopárnak hat. Olyan, mint egy minimalista konyhabútor: gyönyörű, amíg nem kezdik el rendeltetészerűen használni. Hadd gondoljam tovább e szempontot! Nem arról van-e szó, hogy a *communio*-tér iránti igény lényegében egyet jelent az intimitás iránti igénnyel? Ezt pedig nemcsak a polgári korszak hűvösen longitudinális terei nem elégítik ki, hanem a dolgozatban méltatott terek többsége sem, kivéve a speciális céllal és környezetben készült, úgynevezett szerves, természetközeli épületeket (pl. pajtatemplom), amelyek viszont hieratikus jellegükben fogyatékosak. Az intimitásnak azonban nem egy sajátos templomtípus kiváltságának kellene lennie, hanem minden templom sajátosságának. A transzcendencia és a bensőség, az „Isten hidege” és az „Isten melege” sajátos egyensúlyát kellene itt megragadni.

Mindezek a kiegészítések azonban inkább azt tanúsítják, hogy mennyire gondolatébresztő Katona Vilmos szövege. Érdemi kifogásolnivalót azokon a területeken, amelyekhez illetékes vagyok hozzászólni, nem találtam benne, problémaérzékenysége, liturgikus és történeti tájékozottsága kiemelkedő, szerkezete, megfogalmazása világos és igényes. Remélem, hogy írásának fölvetéseit saját szakmájának képviselői is értékelni fogják, és úgy elméletben, mint gyakorlatban egy tartalmas életmű programadó munkájaként fogunk rá vissza tekinteni.

Peter Zumthor: Szent Benedek-kápolna, Sumvitg, Svájc (1989). Katona Vilmos felvétele.